

Цивілізаційні виклики сучасності в контексті концепцій перевлаштування світу

Анотація. У статті аналізуються глобальне прогнозування суспільного розвитку, концепції й можливі сценарії глобального розвитку людства, обґрунтовується, що сучасні концепції перевлаштування світу повинні враховувати різну динаміку цивілізаційного розвитку країн з їхніми цінностями і традиційною культурою. Окреслено, що в 70-ті роки минулого століття почали вимальовуватися контури процесів, орієнтованих на формування нового світового порядку. Актуалізовано, що в сучасному суспільстві прогнозування майбутнього невід’ємне від обґрунтування світоглядних інтерпретацій явищ і процесів сучасності, віддзеркалення оптимістичних і песимістичних сценаріїв майбутнього, ідеалів і ціннісних перспектив. Обґрунтовано, що основними ідеологами і учасниками цих процесів виступили Римський клуб, в подальшому Більдерберзький клуб, Тристороння комісія, аналітичні центри на кшталт RAND Corporation, Інституту Санта Фе та інших. Розроблені ними загальні принципи були конкретизовані в роботі МВФ, Всесвітнього банку, ВТО тощо.

Визначено, що з початку 1990-х років для прогностичних концепцій характерною рисою стає філософсько-історична і соціально-політична орієнтація глобального характеру. Серед безлічі сценаріїв майбутнього особливо виділяються концепція „кінця історії” Ф. Фукуями, в якій обґрунтовується торжество, після розпаду комуністичного блоку, ліберально-демократичних ідей та настання історичного затишшя внаслідок перемоги ліберальної демократії на всьому геополітичному просторі, а також концепція „зіткнення цивілізацій” С. Гантінгтона, яка стверджує, що після руйнування двополюсного світу на людство чекає загострення суперечностей і зіткнення цивілізацій, що консолідуються навколо традиційних релігій.

Автор дійшов висновків, що гібридна війна, в епіцентрі якої Україна знаходиться вже понад сім років, — це не просто локальна ситуація, це елемент нового світового порядку, який можна визначити як гібридний світовий порядок. Ґрунтується він на технологіях ведення політики чужими руками через застосування інформаційних технологій для системної маніпуляції колективним свідомим і колективним підсвідомим з метою зміни поведінки людини або групи людей стимулом, примушенням або переконанням. Для цього задіяні не стільки військові, скільки політичні, економічні, інформаційні, інституційні, демографічні, технічні, соціальні та інші ресурси.

Ключові слова: футурологія, глобальний розвиток, цивілізація, зіткнення цивілізацій, інформаційні війни, перевлаштування світу, міжнародна безпека, національна безпека.

Микола Дмитренко,
доктор політичних наук,
професор,
Академія зовнішньої
розвідки України
ORCID: 0000-0001-5262-1210
mdmytren@gmail.com

Mykola Dmytrenko,
Doctor of Political Sciences,
Professor,
The Academy of the Foreign
Intelligence of Ukraine
ORCID: 0000-0001-5262-1210
mdmytren@gmail.com

Modern Civilizational Challenges in the Context of the World Reorganization Concepts

Abstract. The article deals with global forecasting of social development, as well as with the conceptions and possible scenarios for holistic development of mankind. It is justified that contemporary concepts of the world reorganization should consider different dynamics of the country's civilizational development, its values and traditional culture. The article emphasizes that outlines of processes, oriented towards the formation of a new world order, began to emerge in the 70s of the last century. It is manifested that in modern society, forecasting the future is an integral part of substantiating worldview interpretations of modern phenomena and processes, reflecting optimistic and pessimistic future scenarios, ideals and value perspectives. It is proved that main ideologists and participants in these processes were the Club of Rome, later the Bilderberg Club, the Trilateral Commission, think tanks such as the RAND Corporation, the Santa Fe Institute and others. General principles developed by them were specified in the work of the IMF, the World Bank, WTO, etc.

It is defined that since the 1990s, a philosophical-historical and socio-political orientation of a global nature has become a characteristic feature of prognostic concepts. The idea of the „end of history” by F. Fukuyama that validates the post-communist triumph of the liberal-democratic ideas and the onset of historical calm because of liberal democracy victory throughout the geopolitical space. The other one is the „clash of civilizations” idea by S. Huntington, claiming that after the collapse of bipolar world the mankind would face the sharpening of contradictions and the clash of civilizations consolidated around traditional religions.

The author concluded that hybrid war, at the epicenter of which Ukraine has been for more than seven years, is not just a local situation, but an element of a new world order that can be defined as a hybrid world order. It is based on a proxy politics technology using information technologies for the collective conscious and collective subconscious systemic manipulations to change person's or group's behavior through stimulus, coercion, or conviction. This involves mainly political, economic, informational, institutional, demographic, technical, social, and other resources, rather than military ones.

Key words: futurology, global development, civilization, clash of civilizations, information wars, world reorganization, international security, national security.

З початку 1960-х років прогнозування майбутнього стає предметом дослідження закономірностей і способів моделювання майбутнього. У цей час виникає низка урядових і суспільних організацій, які досліджують цивілізаційний розвиток людства, що сприяло формуванню нових філософських, економічних і політологічних концепцій суспільного розвитку, визначенню понять, категорій, соціальних норм, інших теоретичних передумов, необхідних для конструювання моделей майбутнього. До особливостей футурологічних концепцій кінця 70-х – початку 80-х років минулого століття можна віднести зосередження дослідницьких зусиль на екологічних проблемах, розробці концепцій і моделей світового порядку (Г. Кісінджер) і постіндустріального суспільства (Е. Тоффлер, З. Бжезінський, Д. Белл, А. Туреній тощо).

Серед основних наукових публікацій, у яких започатковано або досліджувалися цивілізаційні виклики та проблеми цивілізаційного розвитку, варто відмітити доробки С. Гантінгтона [6], Ф. Фукуяма [8], Д. Медоуза [2], М. Говард [9], П. Бергера, Т. Лукмана [12], А. Назаретяна [22], Ю. Пахомова [23] та багатьох інших дослідників. Дослідженням цивілізаційних викликів сучасності значної уваги надають такі науковці, як: О. Коппель [1], В. Горбатенко [3], К. Сокол [4], Дж. Еспозіто [16], Чжао Янь [19], Б. Бенджамін [29], Юваль Ной Харарі [31], Стін Якобсен [35] тощо.

Метою нашої статті є аналіз і узагальнення можливих сценаріїв глобального розвитку людства та сучасних цивілізаційних викликів у контексті концепцій перевлаштування світу та загроз світовій системі безпеки.

У першій половині ХХ століття відомий німецький соціолог О. Флейтгейм для розробки концепцій майбутнього людства та перспектив розвитку соціальних процесів запропонував своєрідну „філософію майбутнього” – футурологію (від латин. *futurum* – майбутнє і *logos* – учення) як галузь суспільствознавства, орієнтовану на науково-теоретичну розвідку, вільну від будь-яких ідеологічних і соціально утопічних доктрин [1].

Першу глобальну модель світового розвитку (системного опису демографії, світового виробництва і вичерпання природних ресурсів) запропонував Дж. Форестер (США, 1971 р.). В основу моделі покладено п'ять чинників: зростання народонаселення, індустріалізація, забруднення навколишнього середовища, виробництво продуктів харчування, видобуток природних ресурсів. Друга модель світового розвитку, що була запропонована групою учених під керівництвом Д. Медоуза у 1972 році, ґрунтувалася на прогнозуванні таких змінних: населення, капіталовкладення, природні ресурси, продовольство, динаміка забруднення навколишнього середовища в часовому інтервалі 1900–2100 рр. Графіки Медоуза демонстрували різке падіння чисельності народонаселення на тлі стрімкого зростання забруднення навколишнього середовища. Орієнтовний час світового колапсу визначався 2050 роком. Головний висновок доповіді полягав у тому, що у разі збереження існуючих темпів цивілізаційного розвитку ресурси землі вичерпаються протягом одного століття. Для запобігання колапсу пропонувалася концепція „глобальної рівноваги” (ідея „нульового зростання”), контрольованого балансу сил [2].

М. Месарович і Е. Пестель у 1974 році у своїй доповіді „Людство на роздоріжжі. Стратегія виживання” (друга доповідь Римського клубу) розглядали світ як систему взаємодіючих регіонів, що відрізняються один від одного рівнем економічного розвитку, культурними цінностями та способом життя. Тому, на думку авторів, людству загрожує не стільки глобальна небезпека, скільки регіональні катастрофи. Вихід із цієї ситуації вони бачили не в зупинці економічного зростання на визначеному критично допустимому рівні, а в збалансованій формі його розвитку [3].

У 1976 році Я. Тінберген і А. Долман у доповіді „Перегляд міжнародного порядку” (третья доповідь Римського клубу) обґрунтовують необхідність політичних змін планетарного масштабу: створення глобальних структур

типу „світового казначейства”, „всесвітньої адміністрації продовольства”. Пропонують створення ідеальної соціальної організації людства – „гуманістичного соціалізму”, який повинен забезпечити рівні можливості для всіх країн і людей відповідно до універсальних гуманістичних цінностей [4].

Черговою концепцією майбутнього людства можна вважати теорію „нового гуманізму”, опубліковану у 1977 році в доповіді Е. Ласло „Цілі для людства”. У ній вирішальними для визначення напрямів розвитку світової цивілізації вважалися політичні, культурні, психологічні межі в життєдіяльності людей і суспільства. Тому необхідною передумовою виживання і прогресу людства мають стати загальні ідеали, цінності і цілі, яким потрібно підпорядкувати індивідуальні інтереси окремих країн і народів. Тобто необхідні перебудова свідомості і впровадження норм поведінки людей і норм державної політики відповідно до „нових стандартів гуманізму”, інтеграція людства і формування нового співтовариства – глобального етносу [4], що згодом знайшло відображення в концепції Ф. Фукуями „кінця історії”.

Починаючи з 1990-х років для прогностичних концепцій характерною рисою стає філософсько-історична і соціально-політична орієнтація глобального характеру. Гібридні війни – сучасний елемент формування нового світового порядку, характер і особливості якого зумовлені веденням інформаційних операцій (війн), що ґрунтуються на використанні інформаційних технологій, націлених на зміну самоідентифікації населення, поглиблення соціальної апатії, подальшої відмови більшості населення від участі в політичному й громадському житті, поширення нестабільності в державі [5]. С. Гантінгтон писав, що поведінку людини або групи людей можна змінити стимулом, примусом або переконанням, яке вимагає від того, хто має владу, економічних, військових, інституційних, демографічних, політичних, технологічних, соціальних та інших ресурсів [6].

У сучасному світі реальною владою володіє той, хто формує інформаційні потоки і керує ними. В період кінця ХХ – початку ХХІ століть інформаційні війни, інформаційно-психологічні операції (операції інформаційної підтримки – Information Support and/to Operations (ISO)) виходять на перший план не тільки у військовій справі, але і в мирному житті. Якщо вважати, що політика – це не тільки концентроване вираження економіки і матеріальних ресурсів, але й, не меншою мірою, практичне втілення національного духу, свідомості народу як цілого, то інформаційна війна – це війна не за території, а за світогляд, думки і душі людей [7].

Для кращого розуміння викликів сучасного нестабільного світу розглянемо більш детально анонсовані в актуальності концепції „кінця історії” Ф. Фукуями та „зіткнення цивілізацій” С. Гантінгтона.

Філософська концепція „кінця історії” Ф. Фукуями обґрунтовує настання після розпаду комуністичного блоку історичного затишся внаслідок перемоги ліберальної демократії західного зразка на всьому геополітичному просторі, свідчить про кінець соціокультурної еволюції людства і формування остаточної форми уряду. „Тріумф західної ідеї очевидний перш за все тому, – писав він у книзі „Кінець історії і остання людина”, – що

в лібералізмі не залишилося ніяких життєздатних альтернатив”. На думку філософа, в кінці 90-х років ХХ століття змінилася інтелектуальна атмосфера найбільших комуністичних країн, у них почалися ліберальні реформи. І цей феномен можна спостерігати і в значному поширенні західної споживчої культури в найрізноманітніших її видах [8].

Однак такий висновок Ф. Фукуяма, на переконання С. Гантінгтона, є помилковим, тому що в світі етнічних конфліктів і цивілізаційних зіткнень західна віра в універсальність західної культури має три вади: вона помилкова; вона аморальна; вона небезпечна [6]. З ним згідний і Майкл Говард, який також вважає, що „...широко поширене на Заході уявлення, ніби культурна різноманітність – це історичний курйоз, що швидко зникає у зв'язку зі становленням загальної, орієнтованої на Захід, англофонної світової культури, яка формує наші основоположні цінності, просто помилкове” [9].

Західний універсалізм небезпечний для світу, писав С. Гантінгтон, тим, що може призвести до великої міжцивілізаційної війни з негативними наслідками для самого Заходу. Після колапсу Радянського Союзу люди на Заході вважають свою цивілізацію як ніколи пануючою, а тим часом слабші азійські, мусульманські й інші суспільства починають набирати силу [10].

У повороті соціалістичних країн до використання ринкових механізмів Ф. Фукуяма побачив торжество ліберально-демократичних ідей. Тому й висунув тезу про „кінець історії”, яка ґрунтується на двох основних постулатах: ідеї остаточної перемоги лібералізму над комунізмом в ідеологічній боротьбі та представленні сучасного західного суспільства як демократичного і егалітарного ідеалу, досягнутого завдяки лібералізму. Вчений був переконаний, що людство просувається до політичного устрою, заснованого на досягненнях західної цивілізації, ринкової економіки і ліберально-демократичної ідеології, оскільки „...ліберальна демократія як система правління взяла гору над протилежними ідеологічними концепціями, а тому ідеологічні дебати про кінець ідеології, що ведуться з п'ятдесятих років минулого століття ... закінчені” [8]. Д. Белл з цього приводу писав, що в західному світі є сутнісна згода інтелектуалів щодо політичних проблем: ухвалення держави добробуту, принцип децентралізації управління, змішана економіка й політичний плюралізм – „це й означає, що ідеологічне століття кінчилося” [11].

Однак ідеологічний або духовно-ціннісний вакуум політичного процесу вимагав іншого наповнення, що пов'язано з тими функціями ідеології, без яких політичний процес не може функціонувати ефективно. П. Бергер і Т. Лукман у своєму дослідженні „Конструювання соціальної реальності” показали, що суспільство і політика, як одна з його сфер, а також соціальна діяльність, до якої так чи інакше залучені всі члени суспільства, неможливі без легітимації – ідеологічного пояснення і виправдання суспільних і політичних інститутів, їхньої когнітивної й нормативної інтерпретації [12].

Що стосується фактичних змін, які свідчать про ідеологічні трансформації, то вони дають про себе знати в появі таких течій, як

„неоконсерватизм”, „неолібералізм” тощо, а також у змінах традиційних ідеологічних орієнтацій або в напрямі їх пом’якшення (це властиво комуністичній ідеології), або в напрямі розширення (у цьому випадку можна послатися на зміни в соціал-демократичній ідеології). Фукуяма не врахував, що зі зростанням соціокультурних, духовних чинників розвитку західного суспільства і трансформації культури модерн в кінці 60-х років ХХ століття деідеологізація змінилася реідеологізацією, тобто відновленням ідеології, тільки вже в нових формах і з новим змістом [13].

Підлягає сумніву й висновок Ф. Фукуяма щодо розвитку єдиної світової цивілізації, яка об’єднає світ в єдину раціонально функціонуючу систему. На його думку, кінець холодної війни – це не просто кінець чергового періоду післявоєнної історії, але кінець історії як такої, завершення ідеологічної еволюції людства і універсалізації західної ліберальної демократії як остаточної форми правління, що „...саме цей, *ідеальний світ* і визначить, врешті-решт, світ матеріальний” [8].

Однак досвід комуністичного Китаю, його досягнення в побудові „модернізованої соціалістичної держави” [14] свідчать, що висновок Ф. Фукуяма про „кінець історії” як початок безальтернативного панування соціальних і культурних принципів ліберальної західної демократії видається передчасним і достатньо не обґрунтованим. Цей висновок, на думку З. Бжезінського, був явно передчасним. Політолог говорив, що існує великий ризик масштабного зіткнення між „Заходом і Глобальними Балканами” – частиною Європи, густо заселеною мусульманами, де внутрішня нестабільність була й раніше приводом для зовнішньої інтервенції з боку основних держав світу і суперництва між ними [15].

Можливо, твердження Ф. Фукуяма має сенс у тому розумінні, що ХХ століття завершувало історію автономних цивілізаційних систем, таких як СРСР, що намагалися закритися „залізною завісою”. Проте, як зазначав С. Гантінгтон, конфлікт між ліберальною демократією й марксизмом-ленінізмом – це лише швидкоплинний і поверховий історичний феномен, порівняно з безперервними глибоко конфліктними відносинами між ісламом і християнством. У цих відносинах хоча й переважало мирне співіснування, але частіше вони виливалися в гостре суперництво або по-справжньому гарячі війни. Джон Еспозіто писав, що історичний розвиток часто ставив ці два співтовариства в становище конкурентів, а часом „...зводив у смертельній сутичці за владу, землю і душі” [16].

На наш погляд, помилка Ф. Фукуяма полягала в тому, що він розглядав лише два шляхи цивілізаційного розвитку – комуністичного і ліберально-демократичного – і не сприймав третього шляху розвитку цивілізації, який поєднує загальні принципи соціалізму і капіталізму. Хоча пошуки „Третього шляху” характерні як для соціал-демократів, так і соціал-лібералів. Зокрема, відомим теоретиком „Третього шляху” в Англії був соціолог Ентоні Гідденс. Його погляди поділяли Тоні Блер і Гордон Браун, які бачили розвиток Великобританії шляхом етичного соціалізму, що, на противагу традиційному соціалізму, передбачав відмову від державного

контролю за економікою. Прихильники "Третього шляху" в США виступають проти програм державної політики з погіршення соціального забезпечення, використання військ у локальних конфліктах, за суспільний контроль над спецслужбами тощо. Зокрема, як свідчать результати опитування Axijs/ Momentive, проведеного в США у червні 2021 року, серед американців віком 19–24 років – „покоління Z” – позитивно оцінюють капіталізм лише 42%, натомість 54% – негативно [17], що може свідчити про прихований суспільний розкол.

Особливість „Третього шляху” сучасного китайського розвитку полягає в тому, що в Китаї, по суті, зберігається та сама економічна система, від якої відмовилися східноєвропейські країни соціалістичного табору і колишні радянські республіки СРСР. Але, на відміну від постсоціалістичних країн, які пішли шляхом приватизації державної власності, Китай обрав свій шлях розвитку. Зокрема, це збереження лівого контролю і недопущення до влади ліберальних угруповань, а також поєднання соціалістичного шляху розвитку з капіталістичним і традиційною культурою та ідеологією Китаю [14].

Ідеї Сі Цзіньпіна про „соціалізм з китайською специфікою нової епохи” являють собою поєднання і розвиток марксизму-ленінізму, ідей Мао Цзедуна, теорії Ден Сяопіна, ідей потрійного керівництва і наукової концепції розвитку. Вони визначаються як новітнє досягнення китаїзації соціалізму, а також керівництво до дії у здійсненні „великого відродження китайської нації” [18], – сказано в резолюції XIX з’їзду КПК.

Чжао Янь у своїй статті про відмінності радянської та сучасної китайської моделей соціалізму пише, що в процесі реформ Ден Сяопін визначив і планову, і ринкову економіку лише як засоби економічного розвитку, а тому ринок теж може служити соціалізму. Тобто, Китай започаткував практику створення *ринкової системи соціалізму* як нової моделі розвитку суспільства, яка відрізняється як від традиційної планової економіки, так і від ринкової економіки капіталізму. Тобто, „два різні устрої можуть співіснувати і сприяти створенню гармонійного світу” [19].

За сценарієм С. Гантінгтона, через два-три десятиліття співвідношення сил у світі зміниться. В середині XXI століття реальною стане загроза зіткнення цивілізацій – перш за все мусульманської з північноамериканською, а також мусульманської з індійською, – до якого можуть бути втягнутими й інші цивілізації. Проте, оскільки ці цивілізації володітимуть ядерною й іншою зброєю масового знищення, загроза прямих зіткнень буде замінена „тихою експансією” перенаселених цивілізацій: масовою міграцією мусульман до Західної Європи, китайців – на Далекий Схід, латиноамериканців – до Північної Америки і тому подібне. Однак процес „перемішування”, гібридизації цивілізацій породжує й нові, як бачимо на прикладі Європи, проблеми. Поява Китаю як домінуючої сили Східної і Південно-Східної Азії вступить у суперечність з американськими інтересами [6].

Тим більше, враховуючи зростаючі можливості розвитку Китаю, Захід втрачає позиції єдиного локомотива історичного руху людства, в ролі якого він виступав протягом останніх 4–5 століть. Як повідомляє

Американська приватна розвідувально-аналітична компанія Stratfor у своєму прогнозі розвитку світових подій на 2015–2025 рр., ЄС зіткнувся з кризою, інтенсивність якої дедалі посилюється і в наступному десятилітті існуватиме в більш обмеженій і роздробленій формі. „Центром економічного зростання і політичного впливу стане Польща. По мірі того як Німеччина потерпатиме від глобальних економічних і популяційних зрушень, Польща диверсифікує свою зовнішню торгівлю і, врешті, перетвориться на домінуючу силу Північноєвропейської рівнини. Більше того, Польща стане лідером нової антиросійської коаліції, до якої в першій половині десятиліття підключиться Румунія. У другій половині десятиліття Польща, Угорщина і Румунія спробують повернути регіони, втрачені колись у боротьбі з росіянами” [21].

Іншим сценарієм є партнерство цивілізацій, воно вельми перспективне, але й найбільш складне для реалізації. Цей сценарій передбачає розвиток конструктивного діалогу і співробітництва локальних цивілізацій як частин глобальної спільноти націй і держав, вироблення ефективного механізму розв’язання міжцивілізаційних суперечок, що періодично виникають; взаємодопомогу та підтримку менш розвинутим народам і цивілізаціям за умов їхнього політичного рівноправ’я, відсутності диктату, насильства; розвиток глобальної демократії. Створення механізму міжцивілізаційного партнерства є процесом достатньо тривалим і непростим, він охопить все XXI століття і буде розвиватися з різною швидкістю в різних частинах планети, проходячи через послідовні стадії і форми [22].

Окрім названих сценаріїв політичних взаємин цивілізацій, у XXI столітті ймовірними є й інші – проміжні сценарії: збереження сьогоденної нестійкої рівноваги; балансування між співпрацею і зіткненням; конфлікти, які періодично спалахують, встановлення глобального диктату однієї цивілізації з обмеженням незалежності всіх інших тощо. Однак, на жаль, політичні виклики сучасності свідчать, що нині, як передбачав С. Гантінгтон, виникає новий світовий порядок, заснований на цивілізаціях: співпрацюють суспільства, які культурно споріднені; спроби перенесення соціуму із одної цивілізації до іншої, чужої за духом, виявляються марними; країни групуються навколо провідних країн своїх цивілізацій [6]

Отже, за сучасних умов, на противагу оптимістичній концепції „кінця історії” Ф. Фукуями, більш реалістичною сприймається концепція С. Гантінгтона „зіткнення цивілізацій», яка стверджує, що після руйнування двополюсного світу на людство чекає загострення суперечностей і достовірне зіткнення цивілізацій, які консолідуються навколо традиційних релігій [10]. З ним погоджується і Е. Тоффлер, який вважає, що загальні глибокі соціальні й економічні зміни призведуть до поділу світу на три окремі потенційно конфліктні цивілізації, „розподіл світу вже не на два, а на три полюси, які неможливо охарактеризувати традиційними визначеннями” [20].

З падінням європейського комунізму зник спільний ворог Заходу й ісламу, тепер кожен із них перетворився на відчутну загрозу для іншого. Тим паче, що спроби Заходу нав’язувати свої цінності й інститути

іншим державам та втручання у внутрішні конфлікти мусульманського світу викликають все більший опір. Зокрема, криза європейської політики мультикультуралізму показала, що розширення контактів між мусульманами й християнами тільки укріпило впевненість і тих, і інших у власній ідентичності, загостило відмінності в розумінні ними цінностей. Але ще виразніше криза ліберально-демократичної ідеології виявляється в процесі стагнації духовності, що опинилася в майже повній залежності від меркантильних міркувань економічного характеру [6].

Схоже, що оголошений Ф. Фукуямою „кінець історії” в осяжному майбутньому не наступить. Західний, перш за все британський, лібералізм, основи якого були закладені Дж. Локком, Д. Юмом і А. Смітом, виходить з уявлення про самодостатність кожної людини, яка володіє від народження певними невід’ємними правами, серед яких на перший план висувається свобода: релігійна (свобода совісті); політична (соціальне рівноправ’я, парламентаризм); економічна (приватне підприємництво), яка ґрунтується на праві приватної власності. Проте суспільство, засноване на праві приватної власності, не може гарантувати рівні права і свободи всім громадянам унаслідок неможливості рівності в розподілі самої власності. Тому, якщо форми економічної свободи й реалізуються, то лише для прошарку забезпечених людей.

Головне, констатує український дослідник Ю. Пахомов, у тому, що „...надмірне марнотратство західної економічної системи, ментальність західного суспільства, що є властивими нині західному споживчому суспільству, стали чинниками руйнування не тільки економіки і навколишнього середовища, але і духовно-етичних цінностей, які стають непотрібними, особливо молодому поколінню європейців. Вони підміняються матеріальними, споживчими благами, рекламованими засобами масової інформації, що сприяє наростанню духовної кризи, яку Поппер назвав смертельною загрозою для існування відкритого суспільства” [23].

Ситуація ускладнюється зростаючою претензією Заходу на гегемонію, а також ув’язкою допомоги з вимогами перевлаштування життя за західними стандартами, що в принципі неможливо внаслідок їхнього різного історико-цивілізаційного досвіду і традиційних цінностей та відсутності в цих країнах відповідних для такого перевлаштування умов. Як сказав міністр закордонних справ Словаччини Мирослав Лайчак: „Світ змінився. Мультилатералізм піддається атакам. Ми бачимо відхід від зобов’язань, правил, принципів і домовленостей. Ми повинні були реагувати, але виявилися не готовими до цього” [24].

Сучасні виклики пандемії COVID-19 також підсилюють й інші політичні розбіжності у світовій спільноті. Зараз глобальні проблеми вимагають загальносвітового їх розв’язання, міжнародних зусиль і співпраці. Щоб гарантувати безпеку і майбутнє людства, усім державам потрібно співпрацювати заради загального блага. У зв’язку з цим Генеральний секретар ООН Антоніо Гутерреш закликав провідні держави до підтримки вакцинації не тільки своїх народів, але і населення бідних держав [25]. Тим паче, що для закінчення

пандемії і повернення до „докарантинного” життя світу може знадобитися, за прогнозом видання „Bloomberg”, не менше семи років [26].

Окрім цього, вірус дуже добре адаптувався до організму людини, у зв'язку з чим може знадобитися подальша корекція вакцин, вважає керівниця Європейського центру з профілактики і контролю захворювань (ECDC) Андреа Аммон. На думку Аммон, „COVID-19 залишиться з людством на тривалий час, незважаючи на вакцинацію”. Вона закликає країни не втрачати пильність щодо інфекції і бути готовими до того, що повністю вивести її не вдасться [27]. Наразі виявлено низку нових штамів коронавірусу. Крім „Дельта”, „Гамма”, з'явилися такі, як „Епсилон”, „Мю”, які руйнують нейтралізовані антитіла, що виробилися внаслідок вакцинації, та „С. 1.2” – агресивний і стійкий до вакцин [28].

За час пандемії ми стали свідками, ймовірно, найбільшого експерименту зі системами державного управління. Того, як різні держави реагують на кризу, як місто або держава втручаються в ситуацію, ґрунтуючись на інформації, яка в них є, або на тій, якої немає, або яку вони вважають за краще не помічати. Найбільш успішні з держав, як інструмент для дій, використовують надійні емпіричні моделі прогнозування ситуації. Інші працюють з ненадійними даними, які не дають відповіді на те, що відбувається насправді і, отже, що робити – говорить професор Бенджамін Браттон. Урок у тому, що статистично обґрунтовані моделі, які справляються зі ситуацією зараз, повинні бути використані як ключові засоби державного управління і після епідемії. Невдале планування, недолік тестів і ефективних вакцин призводять до неправильного моделювання і, як наслідок, до хаотичного управління, „...міста з нерозвиненим сенсорним розвитком перетворюють суспільні конференц-зали на імпровізовані моргани”, – заявив Браттон [29].

Проблема також у тому, що наявні засоби та результати наукового прогнозування часто використовуються певними політичними силами, державами й міжнародними об'єднаннями для дестабілізації, у першу чергу, політико-економічної ситуації як в окремих країнах і регіонах світу, так і в світовому масштабі. Тому світова спільнота повинна враховувати далекосяжні політичні наслідки пандемії, яка триває, можливі ризики для системи міжнародних відносин. Одним з основних таких викликів є популізм політиків, урядів, державних діячів на всіх рівнях держави й суспільства.

Популізм небезпечний завжди. Особливу небезпеку таїть ухвалення популістських законів, якими часто порушуються норми конституційного права, їх застосування в угоду тих чи інших політичних сил або під поточні політичні події. Не менш небезпечним є й ухвалення популістських урядових рішень, мотивованих політичною доцільністю, які суперечать нормам конституції та законів, що ми і спостерігаємо зараз. І те й інше, зрештою, веде до колапсу права, а відповідно – до диктатури виконавчої влади. Тому на місце популізму повинна прийти компетентність. Для протидії сучасним викликам, у тому числі й викликам пандемії COVID-19, політичною стратегією держав і світової спільноти повинні стати прагматична

технократія, необхідність нових геополітичних стратегій, „заснованих на продуманому плані координації в масштабах планети, інакше поточне надзвичайне становище просто стане постійним” [30].

Особливо небезпечними є наслідки глобальної пандемії для держав, які знаходяться в геополітичних „сірих зонах” і схильні до великих ризиків. У зв’язку з цим виникає проблема забезпечення національної, регіональної і міжнародної безпеки, для чого буде потрібно вироблення адекватних заходів реагування на нові виклики та загрози як окремих держав, так і світової спільноти. „Світовий порядок нині схожий на дім, у якому мешканці нічого не ремонтують. Він може простояти ще декілька років, але якщо ми продовжимо в тому ж дусі, він завалиться і знову опиниться в джунглях усюдисущої війни”, – вважає професор Юваль Ной Харарі [31].

Тим паче, на думку Біла Гейтса, загрози для людства пандемією не закінчатся. Пов’язана з пандемією тема, яку люди не дуже люблять порушувати, це біотероризм, вважає Гейтс. Хтось, хто хоче завдати збитку, може створити вірус, а це означає, що вірогідність зіткнутися з цим вища, порівняно з природними епідеміями, подібними нинішній. З його слів, біотероризм насправді більш небезпечний, ніж ядерна війна, тому люди мають бути підготовленими до цього. Для запобігання майбутнім пандеміям необхідно створити глобальну систему виявлення небезпечних інфекцій, потрібно постійно тестувати мінімум 20% населення на наявність інфекцій. А також створити резерв лікарів, готових до боротьби з пандеміями [32].

Нині держави світу знаходяться на різних етапах карантину і стикаються з різними викликами, Китай, наприклад, швидко відновлюється. За висновком експертів британського Центру економічних і ділових досліджень (Centre for Economics & Business Research, CEBR), китайська економіка пережене США вже в 2028 році. Хоча рік тому CEBR вважав, що Китай випередить США на п’ять років пізніше – у 2033 році. Також, за даними CEBR, Китай може стати країною з високим рівнем доходів уже в 2023 році [33].

Після того, як на вимогу властей закрилася велика частина бізнесу, а люди залишаються вдома, пандемія коронавірусу може позбавити світову економіку більше 5 трлн доларів зростання протягом наступних двох років. І навіть за безпрецедентного рівня монетарних і фіскальних стимулів валовий внутрішній продукт навряд чи повернеться до свого докризового тренду, принаймні до 2022 року, прогнозує Bloomberg [34].

Директор з інвестицій Saxo Bank Стін Якобсен вважає, що Франція найближчими роками опиниться в числі європейських країн з найважчим борговим навантаженням. Адже ще до початку пандемії її державний борг був на порозі 100% ВВП, а приватний борг наближався до 140% ВВП, що значно більше ніж, наприклад, в Італії (106%) або Іспанії (119%). А пандемія тільки прискорила процес: у 2021 році, як очікується, державний борг Франції перевищить 120% ВВП і країні не вдасться уникнути хвилі банкрутств. Багато компаній у сфері послуг не витримають переривистої серії припинення роботи через карантин. Інвестори все менше сподіваються

на майбутній прибуток від акцій, що призводить до розпродажу активів найбільших французьких банків [35].

Президент США Джо Байден заявив, що економічна криза в США тільки поглиблюється. А президент Всесвітнього економічного форуму в Давосі Клаус Шваб вважає, що різкий економічний спад уже почався, тому необхідно запустити „Велике перезавантаження”. На його думку, глибоко укорінені хвороби суспільств і економік різних країн таять у собі ризик потрясінь, конфліктів і навіть революцій. „Пандемія дає нам цей шанс: це вузьке „вікно можливостей” для роздумів, рішень і перезавантаження нашого світу”, – заявив він [24].

Однак великим ризиком для „Великого перезавантаження” можуть стати напружені відносини між США та Китаєм і Росією, які продовжили дію російсько-китайської угоди про добросусідство, дружбу і співпрацю до 2026 року [36]. Крім цього, Джо Байден 15 квітня 2021 року оголосив режим надзвичайної ситуації у сфері національної безпеки. У зверненні до Конгресу США, опублікованому на сайті Білого дому, сказано, що Росія становить надзвичайну і екстраординарну загрозу національній безпеці країни. „Я оголошую надзвичайний стан для усунення цієї загрози” – заявив він [37].

Свого часу Збігнев Бжезінський, перед своєю смертю, попереджав президента США Дональда Трампа про небезпеку російсько-китайського альянсу. „Сполучені Штати, – говорив він, – повинні пам’ятати про серйозну небезпеку укладання стратегічного альянсу між Китаєм і Росією, до якого їх може частково підштовхнути внутрішня політична й ідеологічна інерція, а частково – непродумана зовнішня політика США. Сполученим Штатам не слід поводитися стосовно Китаю так, ніби він уже був ворогом, оскільки в цьому разі тісніший зв’язок між Китаєм і Росією буде практично гарантований. Для Сполучених Штатів не може бути нічого небезпечнішого за тісний союз цих двох держав” [15].

Д. Трамп говорив, зокрема, „що китайська економіка загрожує світовій стабільності і всій міжнародній системі торгівлі і безпеки. За цими словами криється принциповий геостратегічний ризик конфлікту, який може затягнутися на десятиліття, а в гіршому разі це може означати, що світова економіка буде розділена на дві частини – з одного боку знаходиться блок, у якому домінуюче становище займає Китай, з іншого боку – блок на чолі зі США” [38]. Ознаками цього можуть слугувати наміри G7 створити, за пропозицією США, фонд підтримки інфраструктур для країн, що розвиваються, на противагу китайській ініціативі „Один пояс, один шлях”. На цей проєкт адміністрація США планує витратити кілька трильйонів доларів [39].

Наразі Джо Байден теж вважає Китай найбільшим конкурентом США. Він заявив, що Сполученим Штатам необхідно протистояти зростаючим загрозам, які створює Китай, щоб захистити інтереси США в Індо-Тихоокеанському регіоні і в усьому світі. „Ми безпосередньо стикаємося з викликами нашому процвітанню, безпеці й демократичним цінностям у вигляді найсерйознішого конкурента США – Китаю”, – заявив президент [40], а також доручив

Міністерству оборони переглянути військову стратегію США стосовно Китаю. Для цього була сформована спеціальна робоча група, завдання якої – визначити загрози для США з боку Китаю.

Радник президента Джо Байдена з питань національної безпеки Джейк Салліван, враховуючи суперництво США з Китаєм, закликає до тіснішої співпраці з європейськими країнами. З іншого боку, міністр закордонних справ Китаю Ван І під час відеопереговорів 8 лютого 2021 року з Верховним представником ЄС із закордонних справ і політики безпеки Жозепом Боррелем закликав ЄС діяти „самостійно і автономно”. Крім цього, під час перемовин США та Китаю на Алясці 18–19 березня 2021 року держсекретар США Ентоні Блінкен, висловлюючи стурбованість діями Китаю в Сінцзян-Уйгурському автономному районі, Гонконгу і Тайвані, заявив, що ці дії загрожують „порядку, заснованому на правилах, який забезпечує стабільність у світі” (йдеться про міжнародну систему, відому як *ліберальний міжнародний порядок*). Відповідь китайської сторони, яку озвучив глава делегації Ян Дзечі, ґрунтувалася на тому, що Китай дотримується та підтримує міжнародну систему ООН, засновану на міжнародному праві, „а не те, що просувається невеликою кількістю країн, не так званий порядок, заснований на правилах”. Також він додав, що США мають „менталітет холодної війни” і намагаються „нацькувати” країни для формування негативного ставлення до Китаю [41].

Така жорстка позиція, що формується між Вашингтоном і Китаєм, є сигналом для інших країн у тому, що їм варто готуватися до ускладнення ситуації в найближчі роки. Аналітики вважають, що основним приводом для нинішнього загострення відносин США і Китаю стали питання, які стосуються Сходу Китаю – Південно-Китайського моря і Тайваню [42].

Таким чином, ми спостерігаємо поступове цивілізаційне розділення світу, назрівання конфлікту між супердержавами за домінування в геополітичному просторі, про що випадково або умисно проговорився Джо Байден, коли говорив про захист інтересів США у всьому світі. Іншими словами, він оголосив увесь світ зоною впливу США, тобто зробив заявку на одноосібне світове панування. Свого часу Радянський Союз також вважав увесь світ зоною своїх інтересів і мав намір, як співалося в Інтернаціоналі – гімні СРСР (1922–1944 рр.): *увесь світ насилля ми зруйнуємо, а потім свій новий світ побудуємо*. Чим це закінчилося, добре відомо – роками застою та пошуком ворогів, щоб відвернути увагу народу від внутрішніх проблем, а в кінцевому результаті – крахом держави. І нічого дивного в такому результаті немає, адже ще Аристотель застерігав, що *застигла політична система – це смерть для держави*. Таким же чином, як і Радянський Союз, розпадалися й інші імперії та держави. Наприклад, каталізатором падіння Афін стала війна зі Спартою (431–404 рр. до н. е.). Римська імперія розпалася через війну з готами (378–395 рр.). Причиною розпаду Речі Посполитої Обох Народів стала Російсько-польська війна 1792 року, держава була розділена між Німецькою, Австро-Угорською і Російською імперіями, які також припинили своє існування внаслідок Першої світової війни. Каталізатором розпаду СРСР стала війна в Афганістані.

Ті самі ознаки застиглих політичних систем спостерігаються і в США, особливо у світлі подій останніх років: розколу суспільства на два антагоністичні табори за результатами президентських виборів 2016 та 2020 років, що закінчилися масовими протистояннями, заворушеннями та штурмом і захопленням Капітолію, застосуванням військової сили проти протестувальників, посиленням репресивного апарату і тому подібним. Питання в тому, яка чергова війна може стати каталізатором можливої катастрофи. Не випадково четвертий президент США (один із ключових батьків-засновників Конституції США та авторів „Записок Федераліста”) Джеймс Медісон попереджав: „Якщо тиранія коли-небудь прийде в цю країну, то вона прийде під приводом боротьби із зовнішнім ворогом” [43].

Хоча Ф. Фукуяма вважає, що вже нині каталізатором поступової втрати 20-літньої гегемонії США стало вторгнення в Афганістан 2001 року та в Ірак 2003 року. Ці виснажливі війни, на думку вченого, відвадили багатьох американців від втручання в міжнародну політику, розкололи американське суспільство, і наразі майже половина республіканців вважають демократів більшою загрозою для американського способу життя, ніж Росію: „розкол безпосередньо позначився і на зовнішній політиці” [44]. В контексті зазначеного виникає питання, відповіді на яке наразі немає: чи наважиться США на воєнний конфлікт із Росією, якщо вона вторгнеться в Україну? Проте це тема вже наступних наукових розвідок.

І хоча глобальна війна за участю основних світових цивілізацій поки маловірогідна, але не виключена повністю. С. Гантінгтон вважав, що така війна може виникнути через ескалацію конфлікту по лінії розколу між групами країн, що належать до різних цивілізацій; причому, швидше за все, однією зі сторін такої війни будуть мусульмани, іншою — не мусульмани. А поява Китаю як домінуючої сили Східної і Південно-Східної Азії вступає в суперечність з американськими інтересами [10].

Підтверджується нині й прогноз С. Гантінгтона, який передбачав, що протягом наступних декількох десятиліть наявні в 90-х роках минулого століття територіальні домовленості щодо Північно-Східної Азії можуть стати нестабільними в геополітичному сенсі, часом навіть вибухонебезпечними, що, зрештою, може прискорити початок найбільш тривалого перегляду критичних вододілів на євразійському континенті. Наразі поспішне виведення військ США з Афганістану тягне за собою ризики недовіри союзників до Сполучених Штатів як надійного партнера та занепокоєння, що підтримка США для них може припинитися так само швидко, як і для Афганістану [45].

Висновки. Отже, ми є свідками явного різнобою і замішання у виборі світових цивілізаційних орієнтирів і відповідних регуляцій. Захопливе ставлення до західних цінностей і західних моделей розвитку Ф. Фукуяма та твердження щодо безальтернативного панування соціальних і культурних принципів ліберальної демократії поділяє лише певна частина незахідних країн, які не хочуть або нездатні, з різних причин, самостійно проводити перетворення і реформи з урахуванням своїх традиційних цінностей. Інші

країни, зокрема й постсоціалістичного табору, або пристосовують ліберально-демократичну модель до своїх умов, або не сприймають її як згубну.

Небезпечним джерелом глобальної міжцивілізаційної війни є зміна балансу сил між цивілізаціями. Глобалізація часто трактується як „поступове зміцнення взаємодії між націями, цивілізаціями і культурами, що веде до утворення структур глобального управління”. Провідна ідея глобалізму – забезпечення пропорційного розвитку і зближення націй та народностей має на меті об’єднання людства в єдину постіндустріальну цивілізацію інформаційного суспільства, що може призвести до зміни життєвого простору кожної людини таким чином, що належність до певної групи країн або цивілізації стає проблемою особистого вибору і психологічною необхідністю, яка призведе до поглиблення культуроідентичних розбіжностей.

Наразі до позитивних результатів глобалізації слід зарахувати зростання зв’язків між країнами і націями в суспільно-економічній, торговій, культурній, технологічній сферах. Проте, окрім позитивних аспектів, сучасний розвиток людства супроводжується ризиками і проблемами, які також за своїми масштабами стають глобальними: майнова диференціація країн і населення світу, різний рівень соціального забезпечення, посилення нерівномірності економічного розвитку тощо. Крім того, на суто політичні моменти органічно накладаються і загальносвітові проблеми країн „першого” і „третього” світу. Тому світові лідери повинні прагнути до співпраці для дотримання рівноваги між цивілізаціями.

Перспективи подальших досліджень. Сучасні прогностичні концепції глобалізаційних процесів викликають неоднозначні й суперечливі оцінки вітчизняних і зарубіжних дослідників. До того ж проблема конфронтації Китаю із Заходом вимагає вироблення адекватних заходів реагування на нові виклики як окремих держав, так і світової співдружності. Крім цього, поразка Антитерористичної коаліції в боротьбі з Ісламською Державою Афганістан і Талібаном таїть у собі виклики, пов’язані з посиленням радикального ісламізму, що тягне за собою зміну балансу сил і, як наслідок, геополітичної ситуації у світі. Все це потребує нових знань та наукових розвідок щодо гарантування національної, регіональної й міжнародної безпеки.

Бібліографічні посилання

1. Коппель Е. Глобалистика как новая интегральная наука о современном мире. URL: helen-koppel.narod.ru/030.htm (дата звернення: 23.06.2021).

2. Медоуз Д. Пределы роста. 30 лет спустя URL: <http://зеленыевузы.рф/wp-content/uploads/2018/09/Пределы-роста.-30-лет-спустя.pdf> (дата звернення: 23.06.2021).

3. Горбатенко В. Римський клуб і організація трансдисциплінарних проєктів з довгострокового прогнозування глобальних проблем. *Політичний менеджмент*. 2012. №3. С. 52–64. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/gorbatenko_gumskyi.pdf (дата звернення: 23.06. 2021).

4. Сокол К. Доповіді Римського клубу про перспективи виживання людства в умовах глобалізації. URL: <https://repo.knmu.edu.ua> (дата звернення: 22.06.2021).

5. Майбутнє особистості і сім'ї : збірник наукових праць / за ред. Н. В. Хамітова. Київ : ТОВ „КНТ”, 2019. 264 с.
6. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций и преобразование мирового порядка : монографія / пер. с англ. Т. Велимеев, Ю. Новиков. Москва : ООО Изд-во АСТ, 2003. 603 с.
7. Дмитренко М. Формування політичної культури суспільства в трансформаційний період : монографія. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. 192 с.
8. Fukuyama F. *The End of History and The Last. Free Press.* 1992. URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 28.08.2021).
9. Hovard M. *Conservative and Community: The 1994 Disraeli Lecture.* URL: <http://books.com.ua> (дата звернення 24.05.2021).
10. Hantington S. *The Clash of Civilizations and Remaking the World Order* (Simon & Schuster. New York, 1996. 368 p.
11. Белл Д. Конец идеологии. *Новое время.* 1990. № 24. С. 48–61.
12. Бергер П. Конструирование социальной реальности: Трактат по социологии знания. Москва : МЕДИУМ, 1995. 323 с.
13. Кара-Мурза С. Идеология и наука – не антиподы. *Общественные науки и современность.* 1991. № 5. С. 91–99.
14. Си Цзиньпин. Социализм с китайской спецификой вступил в новую эпоху. Агентство „Синьхуа”. URL: <http://russian.news.cn/2017-10/18/c136688754.htm> (дата звернення 02.09.2021).
15. Бжезинский Збигнев. Кризис мировой власти и тройственные отношения. URL: <http://globalaffairs.ru/global-processes/Krizis-mirovoi-vlasti-i-troistvennye-otnoshenia.com> (дата звернення: 20.06.2021).
16. Esposito John. *The Islamic Threat.* URL: <https://global.oup.com/john.esposito.hte.islamic.threatis> (дата звернення: 29.06.2021).
17. Прихований суспільний розкол у Сполучених Штатах в цифрах. URL: <https://tyzhden.ua/World/252421> (дата звернення: 26.07.2021).
18. Полный текст доклада Си Цзиньпина на 19-м съезде КПК. URL: http://russian.news.cn/2017-11/03/c_136726299.htm (дата звернення: 24.05.2021).
19. Чжао Янь. Советская и китайская модели социализма: взгляд из Китая. URL: <http://rusrand.ru/analytics/sovetskaja-i-kitajskaja-modeli-sotsializma-vzgljad-iz-kitaja> (дата звернення: 24.05.2021).
20. Тоффлер Е. Создание новой цивилизации, политика третьей волны. *Независимый культурологический журнал «І».* 2000. № 19. С. 153–168.
21. Defence Planning Guidance for the Fiscal Years 1994-1999. *Draft.* 18.01.1992. *New York Times.* 8.03.1992. P. 14.
22. Назаретян А. В зеркале двух веков. Предварительные оценки и сценарии. *Общественные науки и современность.* 2001. № 1. С. 115–124.
23. Пахомов Ю. Пути и перепутья современной цивилизации. Киев : Изд-во Международный деловой центр, 1998. 254 с.
24. Давос-2021. Теория „Большой перезагрузки”. URL: <https://www.finam.ru/analysis/forecasts/davos-2021-teoriya-bolshoiy-perezagruzki-20210125-134140/> (дата звернення: 25.02.2021).
25. ООН виступає проти „вакцинного націоналізму”. URL: ukr.net/news/details/covid19/83466841.html (дата звернення: 18.02.2021).
26. С нынешними темпами вакцинации мир вернется к нормальной жизни через 7 лет. URL: <https://babel.ua/ru/news/58892-bloomberg-s-nyneshnimi-tempami-vakcinacii-mir-vernetsya-k-normalnoy-zhizni-cherez-7-let> (дата звернення: 18.02.2021).

27. У ЄС попередили, що коронавірус з людством надовго. URL: <https://bizua.org/18146/u-yes-poperedyly-shho-koronavirus-z-lyudstvom-nadovgo> (дата звернення: 25.02.2021).

28. Агрессивен и устойчив к вакцинам. URL: <https://sud.ua/ru/news/abroad/212334-opasnee-dely-obnaruzhili-ocherednoy-shtamm-koronavirusa> (дата звернення: 01.09.2021).

29. Бенджамін Браттон. 18 уроков карантинного урбанізму. URL: <https://syg.ma@strelka-institute/18-urokov-karantinnoho-urbanizma> (дата звернення: 30.09.2021).

30. Пандемия COVID-19. Вызовы, последствия, противодействие : монография / под. ред. А. В. Торкунова. Москва : Изд-во Аспект Пресс, 2021. 248 с. URL: <https://испи.рф/wp-content/uploads/2021/07/> (дата звернення: 30.09.2021).

31. Юваль Ной Харари. Будущее мира. URL: <https://nv.ua/opinion/recommends/budushchee-mira> (дата звернення: 05.06.2021).

32. Гейтс Білл. Загрози для людства. URL: <https://focus.ua/world/473969-bill-geyts-nazval-globalnye-ugrozy-dlya-chelovechestva-posle-covid-19-video> (дата звернення: 18.02.2021).

33. Названы сроки превращения КНР в крупнейшую экономику мира. URL: <https://kurs.com.ua/novost/261381-nazvany-sroki-prevrasheniya-knr-v-krupneishuju-ekonomiku-mira> (дата звернення: 24.05.2021).

34. Збиток глобальній економіці від пандемії складе більше \$5 трлн. *Bloomberg*. URL: <https://pravda.com.ua/rus/news/2020/04/9/7247143/> (дата звернення: 24.05.2021).

35. Saxo Bank представив „шокуючі прогнози” на 2021 рік. URL: <https://www.interfax.ru/business/740373> (дата звернення: 24.05.2021).

36. Путин и Цзиньпин объявили о продлении договора о дружбе и сотрудничестве между РФ и Китаем. URL: <https://focus.ua/world/486559-putin-i-zhinpin-obyavili-o-prodlenii-dogovora> (дата звернення: 28.06.2021).

37. Протистояння з РФ: Байден оголосив у США надзвичайний стан у сфері нацбезпеки. URL: <https://prm.ua/v-ssha-vidreahuvay-na-vysylannia-amerykanskyhk-dyplomativ> (дата звернення: 19.04.2021).

38. Следующее десятилетие перевернет мировую экономику. URL: <https://www.lrt.lt/ru/novosti/17/1123785/die-welt-sleduiushchee-desiatiletie-perevernet-mirovuiu-ekonomiku> (дата звернення: 01.12.2020).

39. G7 створить проект на противагу китайському „Один пояс, один шлях”. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/.2021/05/12/7124366> (дата звернення: 14.06.2021).

40. Китай є найсерйознішим конкурентом США. URL: <https://rbc.ua/rus/news/biden>

41. Жесткий разговор на Аляске: США и Китай договаривались о новом порядке в мире. URL: <https://www.eurointegration.com.ua> (дата звернення: 03.05.2021).

42. Страны G7 планируют вести дела с Китаем с позиции силы. URL: <https://www.rbk.ua/rus/news/strany-g7-planiruyut-vesti-dela-kitaem-pozitsii-162.360.1601.html> (дата звернення: 14.06.2021).

43. Джеймс Медисон. Викицитатник. URL: ru.m.wikiquote.org/Джеймс_Медисон_Цитаты (дата звернення: 01.06.2021).

44. Будущее американской мощи: Френсис Фукуяма о конце гегемонии США. URL: <https://novosti-n.org/analitic/Budushhee-amerykanskoj-moshhy-Frensis-Fukuyama-o-koncze-gegemony-SSHA.4391> (дата звернення: 30.08.2021).

45. Чому Україна після Афганістану боїться за власне майбутнє. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/press-review-58242858> (дата звернення: 18.08.2021).

References

1. Koppel E. Hlobalistika kak novaya intehralnaya nauka o sovremenom mire URL: helen-koppel.narod.ru/030.htm (Globalism as new integral science about the modern world).
2. Medouz D. Predely rosta. 30 let spustya. URL: <http://zelenye.vuzy.rf/wp-content/uploads/2018/09/Predely-rosta.-30-let-spustj.pdf> (Limits to Growth. 30 Year Update).
3. Horbatenko V. Rymskiy klub i orhanizatsiya transdystsyplinarnykh proektiv z dovhrostrokovoho prohnovannya hlobalnykh problem. *Politychnyi menedzhment*. 2012. № 3. S. 52–64. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/gorbatenko_rymskiy.pdf (The Roman club and organization of transdisciplinary projects of long-term forecasting of global problems).
4. Sokol K. Dopovidi Rymskoho klubu pro perspektyvy vyzhyvannya lyudstva v umovakh hlobalizatsii. URL: <https://repo.knmu.edu.ua> (Reports of the Roman Club on the prospects for human survival in the context of globalization).
5. Maybutnye osobystosti i simyi : zbirnyk naukovykh prats / za red. N. V. Khamitova. Kyiv : TOV „KNT”, 2019. 264 p. (The future of personality and family).
6. Hantinhon S. Stolknoveniye tsivilizatsiy i preobrazovaniye mirovogo poriyadka : monografiya / per. s angl. T. Velimeev, Ju. Novikov. Moskva : Izd-vo AST, 2003. 603 p. (The Clash of Civilizations and Remaking the World Order).
7. Dmytrenko M. Formuvannya politychnoyi kultury suspilstva v transformatsiynnyy period : monohrafiya. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2006. 192 p. (Formation of the Politic culture of society in the transformation period).
8. Fukuyama F. Hhe End of History and The Last. *Free Press*. 1992/ URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>
9. Hovard M. Conservative and Community: The 1994 Disraeli Lecture. URL: <http://books.com.ua>
10. Hantington S. The Clash of Civilizations and Remaking the World Order (Simon Schuster). New York, 1996. 368 p.
11. Bell D. Konets ideologii. *Novoe vremya*. 1990. № 24. P. 48-61. (The and of Ideology).
12. Berger P. Konstruirovaniye sotsialnoy realnosti: Traktat po sotsiologii znaniya. Moskva : MEDIUM, 1995. 323 p. (Constructing Social Reality. Treatise on the Sociology of Knowledge).
13. Kara-Murza S. Ideologii i nauki – ne antipody. *Obshchestvennye nauki i sovremennost*, 1991. № 5. P. 91–99. (Ideology and science are not antipodes).
14. Si Czin'pin. Socializm s kitajskoj specifikoju vstupil v novuju jepohu. Agentstvo „Sin'hua”. URL: <http://russian.news.cn/2017-10/18/c136688754.htm> (Socialism with Chinese specificity has entered a new era).
15. Bzhezinskiy Zbigneu. Krizis mirovoy vlasti i troystvennyye otnosheniya». URL: <http://globalaffairs.ru/global-processes/Krizis-mirovoi-vlasti-i-troistvennyye-otnosheniya.com> (The crisis of World power and the Triple Relationship).
16. Esposito John. The Islamic Threat. URL: <https://global.oup.com/john.esposito.hte.islamic.threatis>
17. Prykhovanyi suspilnyi rozkol u Spoluchenykh Shtatakh v tsyfrakh. URL: <https://tyzhden.ua/World/252421> (The hidden social divide in the United States in numbers).
18. Polnyy text doclada Si Dzipina na 19-m siezde KPK. URL: http://russian.news.cn/2017-11/03/c_136726299.htm (Full text of Xi Jumping's speech at the 19-th Congress of the Chinese Communist Party)

19. Chzhao Yan. Sovetskaya I kitayskaya modeli socializma: vzglyad is Kitaya. URL: <http://rusrand.ru/analytics/sovetskaja-i-kitajskaja-modeli-sotsializma-vzglyad-iz-kitaja> (Soviet and Chinese models of socialism: look from China).

20. Tofler E. Sozdanie novoy tsivilizatsiyi, politika tretey volny. *Nezavisimyy kulturologicheskyy zhurnal „I”*. 2000. № 19. P. 153–168 (Creation of a new civilization, third wave policy).

21. Defence Planning Guidance for the Fiscal Years 1994-1999. *Draft*. 18.01.1992. New York Times. 8.03. 1992. P. 14.

22. Nazaretyan A. V zerkale dvukh vekov. Predvaritelnye otsenki i stsennarii. *Obshchestvennyye nauki i sovremennost*. 2001. № 1. P. 115–124. (In the mirror of two centuries. Preliminary estimates and scenarios).

23. Pakhomov Yu. Puti i pereputiya sovremennoy civilizatsiy. Kyiv : Izd-vo Mezhdunarodnyy delovoy centr, 1998. 254 p. (Paths and crossroads of modern civilization)

24. Davos-2021. Teoriya „Bol'shoj perezagruzki”. URL: <https://www.finam.ru/analysis/forecasts/davos-2021-teoriya-bolshoiy-perezagruzki-20210125-134140/> (The theory of the „Large restart”).

25. OON vystupaye proty „vaksynnoho natsionalizmu”. URL: ukr.net/news/details/covid19/83466841.html (The UN opposes „vaccine nationalism”).

26. S nynishnimi tempami vaksynatsii mir vernetsya k normalnoy zhizni cherez 7 let. URL: <https://babel.ua/ru/news/58892-bloomberg-s-nynishnimi-tempami-vaksynatsii-mir-vernetsya-k-normalnoy-zhizni-cherez-7-let> (The present rates of vaccination will return the world to normal life in 7 years).

27. U YES poperedyly, shcho koronavirus z lyudstvom nadovho. URL: <https://bizua.org/18146/u-yes-poperedyly-shho-koronavirus-z-lyudstvom-nadovgo> (In the EU warned, that the coronavirus will bi with humanity for a long time)

28. Agresiven i ustoychiv k vaksynam. URL: <https://sud.ua/ru/news/abroad/212334-opasnee-dety-obnaruzhili-ocherednoy-shtamm-koronavirusa> (Aggressive and resistant to vaccines).

29. Bendzhamin Bratton. 18 urokov karantinnoho urbanizma. URL: <https://syg.ma@strelka-institute/18-urokov-karantinnoho-urbanizma> (18 lessons of quarantine urbanism).

30. Pandemiya COVID-19. Vyzovy, posledstviya, protivodeystviya : monografiya / pod. red. A. V. Torkunova. Moskva : Aspekt Press, 2021. 248 p. URL: <https://испи.рф/wp-content/uploads/2021/07/> (Pandemic of COVID-19. Challenges, consequences, counteraction).

31. Yuval Noy Kharari. Budushchee mira. URL: <https://nv.ua/opinion/recommends/budushchee-mira> (The future of the world).

32. Heits Bill. Zahrozy dlya leudstva. URL: <https://focus.ua/world/473969-bill-geyts-nazval-globalnye-ugrozy-dlya-chelovechestva-posle-covid-19-video> (Threats to humanity).

33. Nazvany sroki prevrashcheniya KNR v krupmeyshuyu ekonomiku mira. URL: <https://kurs.com.ua/novost/261381-nazvani-sroki-prevrasheniya-knr-v-krupneishuju-ekonomiku-mira> (Timeline for turning into the largest economy in the world announced).

34. Zbytok hlobalniy ekonomitsi vid pandemii sklade bilshe \$5 trln. *Bloomberg*. (Losses to the global economy from the pandemic is more than \$5 trillions).

35. Saxo Bank precstavyy „shokyuchi prohnozy” na 2021 rik. URL: <https://www.interfax.ru/business/740373> (Saxo Bank presented «shocking prognoses» on 2021 year).

36. Putin i Tszinpin obyavili o prodlenii dogovora o druzhbe i sotrudnichestve mezhdou RF i Kitayem. URL: <https://focus.ua/world/486559-putin-i-czinpin-obyavili-o>

prodlennii-dogovora- (Putin and Jinping announce extension of China-Russia friendship and cooperation agreement).

37. Protystoyannya z RF: Bayden oholosyv u SSHA nadzvychaynyy stan u sferi natsbezpeky. URL: <https://prm.ua/v-ssha-vidreahuvaly-na-vyslannia-amerykanykh-dyplomativ> (Confrontation with Russia: Joe Biden declared a state of emergency in the USA in the field of national security).

38. Sleduyushcheye desyatiletie perevernet mirovuyu ekonomiku. URL: <https://www.lrt.lt/ru/novosti/17/1123785/die-welt-sleduyushchee-desyatiletie-perevernet-mirovuiu-ekonomiku> (The next decade will revolutionize the global economy).

39. G7 stvoryt proekt na protyvagy kytayskomu „Odyn poyas, odyn shlyakh”. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/.2021/05/12/7124366> (G7 will create a project unlike the Chinese „One belt, one way”).

40. Kytay ye nayseryoznishym konkurentom SSHA. URL: <https://rbc.ua/rus/news/biden> (China is the most serious competitor of the USA).

41. Zhostkiy razgovor na Alyaske: SSHA i Kitay dogovorilis o novom porядke v mire. URL: <https://www.eurointegration.com.ua> (Hard talk on Alaska: The USA and China negotiated on a new order in the world).

42. Strany G7 planiruyut vesti dela s Kitayem s pozitsii sily. URL: <https://www.rbk.ua/rus/news/strany-g7-planuyt-vesti-dela-kitaem-pozitsii-162.360.1601.html> (G7 countries plan to do business with China from a position of strength).

43. Dzheyms Madison. Vikitsyatnik. URL: ru.m.wikiquote.org/Dzheyms_Madison_Tsyaty (James Madison is the fourth President of the United States, quotation book).

44. Budushchee amerikanskoy moshzhi: Frensis Fukuyama o kontse gegemonii SSHA. URL: <https://novosti-n.org/analytic/Budushchee-amerykanskoj-moshhy-Frensis-Fukuyama-o-koncze-gegemony-SSHA.4391> (Future of American power: Frensis Fukuyama about the end of our hegemony).

45. Chomu Ukraina pislya Afhanistanu boitsya za svoje maybytnye. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/press-review-58242858> (Why Ukraine after Afghanistan is afraid for their own future).

Стаття надійшла до редакції 30.09.2021